

УДК 339.13:316.422

JEL classification: M31, A13

DOI:10.20535/2307-5651.23.2022.264660

Шульгіна Л. М.доктор економічних наук, професор
ORCID ID: 0000-0001-9554-6185**Гнітецький Є. В.**кандидат економічних наук
ORCID ID: 0000-0002-6905-9057**Бажеріна К. В.**кандидат економічних наук, доцент
ORCID ID: 0000-0002-1049-3000Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»**Shulhina Liudmyla, Gnitetskyi Ievgen, Bazherina Katerina**National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

ДОСЛІДЖЕННЯ СПРИЙНЯТТЯ СТУДЕНТАМИ СПРЯМОВАНOSTІ СТАНДАРТІВ ОСВІТИ З МЕТОЮ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ОСОБИСТОСТІ

THE RESEARCH OF THE STUDENTS' PERCEPTION OF THE DIRECTION OF EDUCATION STANDARDS WITH THE PURPOSE OF BUILDING A SYSTEM FOR THE FORMATION OF PERSONALITY VALUE GUIDELINES

Метою даної статті є дослідження сприйняття студентами ступеня спрямованості існуючих освітніх стандартів на формування та розвиток цінностей особистості, а також формулювання пропозицій щодо впровадження системного підходу до розробки освітніх стандартів як фактору удосконалення існуючого комплексу цінностей особистості. Для досягнення цієї мети була використана методологія, що включала комплекс методів, а саме: кабінетний аналіз, порівняння, дедукція та індукція; анкетування; дисперсійний, дискримінантний, факторний і морфологічний аналізи. Респондентів сегментували за критеріями «наявність груп значень» – «спряженість груп значень зі змінними». Визначено низький рівень морально-етичних цінностей у студентів, тобто тієї частини суспільства, яка вважається найбільш активною та прогресивною. Обґрунтовано місце освіти в макросередовищі країни. Розроблено ряд заходів щодо вирішення проблеми підвищення ціннісного рівня в усіх учасників навчально-виховного процесу з метою зменшення розриву між темпами технічного та гуманітарного розвитку суспільства.

Ключові слова: стандарти якості освіти, ціннісні орієнтири особистості, формування ціннісних орієнтирів, сталий розвиток, дослідження сприйняття освітніх послуг.

The purpose of this article is to study students' perception of the degree of focus of existing educational standards on the formation and development of personal values, as well as the formulation of proposals for the introduction of a systematic approach to the development of educational standards as a factor in improving the existing set of personal values. To achieve this goal, a methodology that included a set of methods, namely: desk analysis, comparison, deduction and induction; survey; dispersion, discriminant, factor and morphological analyses, was used. Respondents were segmented according to the criteria of "availability of groups of values" – "conjugation of groups of values with variables". A low level of moral and ethical values among students, i.e. that part of society, which is considered the most active and progressive, was determined. The place of education in the macro environment of the country is substantiated. Several measures have been developed to solve the problem of raising the value level of all participants in the educational process to reduce the gap between the pace of technical and humanitarian development of society. The conducted study, in which students from various specialties took part, demonstrated that the students themselves, who belong to moral-ethical and socio-legal values, evaluate the degree of orientation of their educational process at a rather low level – on a 5-point scale, 77% of respondents gave a rating of 1 and 1.2% of respondents within the range of up to 3 points. The group of students with value orientations determined slightly better results, rating 1 point (41.6%) and up to 3 points (27.6%). The correlation matrix of the group variables showed an insignificant correlation between the variables "hobbies", "teachers", and "life goals", which confirmed the negligible influence of teachers on the students' choice of hobbies, their life goals, and therefore on their values. Segmentation of respondents according to the criteria of "presence of value reference groups" – "conjugation of value reference groups with variables" revealed only 7.1% of respondents with a high level of value reference points and an active civic position; 27.7% are positively disposed to progressive changes, but without obvious civic activity; 49.6% – with unstable value orientations; and 14.6% with a low level of those. The implementation of a systemic approach should begin with a subsystem of information support for decisions, which will allow a thorough and impartial analysis of the cause-and-effect relationships between education and its environment and develop the most appropriate strategy for the development of education. In addition, it is necessary to ensure the ideological unity of all educational levels with a common goal - the education of a harmoniously developed personality with high-value orientations, which will be facilitated by the adequate participation and development of each element involved in the educational process. Achieving the mentioned goals is possible as a consequence of the following measures: development and implementation of a set of education financing

models - to attract the best applicants for the teacher's position; adaptation of the structure of teachers' pedagogical workload to the requirements of education standards, taking into account the development of their value orientations; Imposition to the list of eligibility criteria of an applicant for the position of a teacher, in addition to qualifications in a certain field, his value orientations; checking of applicants for psychological and moral fitness to be a positive example for pupils when hiring, as well as during current attestations; giving more weight to the assessment of teachers by students, provided that such assessment is objective; transfer of the principle of "student-orientation" of education into a practical plane by simplifying the bureaucratic structure of universities and ensuring the quality organization of educational and research processes.

Keywords: education quality standards, personal value orientations, formation of value orientations, sustainable development, the study of the perception of educational services.

Постановка проблеми. Знаходячись на початку третього тисячоліття нашої ери, досягнувши значних успіхів і в дослідженні нескінченності мікросвіту, і у пізнанні космічних просторів. Стрімкими темпами розвиваються усі сфери діяльності людини, стимулюючи водночас прискорення змін у товарно-ринкових відносинах. Це дає підстави шукати все нові й нові визначення для економіки: постіндустріальна [9], постіндустріального глобалізму [11], інформаційна [7], інноваційна [3], знань [8], глобальна конвергентно-мережева фінансова [5] тощо. Праці, у яких обґрунтовується доцільність застосування кожної з наведених дефініцій, носять переважно оптимістичний характер, і цей оптимізм цілком зрозумілий, адже він базується на усвідомленні прогресивного вектора розвитку людства і підвищення рівня та стандартів якості життя.

Вживаючи вираз «стандарти якості життя», ми передусім маємо на увазі матеріальний світ, який сьогодні переповнений технологічними, складнотехнічними, «розумними» речами, покликаними звільнити людину від примітивної рутинної роботи і надати можливість їй (людині / особистості) гармонійно розвиватися. Однак, навіть побіжний погляд на зріз сучасного суспільства переконує у тому, що його середньостатистичного представника складно назвати «гармонійно розвинутою особистістю» з високими ціннісними орієнтирами (ЦО), звичайно ж, за певними винятками. Довести справедливості цієї тези нескладно, аналізуючи такі суспільні явища, як рівень агресії у відносинах будь-яких масштабів (від міжособистісних до міжнаціональних), динаміку злочинності, війн, погіршення стану екології через неетичне ставлення до середовища проживання та багато ін. Однак, розгляд перелічених проблем не є предметом нашого дослідження, а згадані вони тут лише для ілюстрації контрасту між техніко-технологічним розвитком людства, з одного боку, і гуманітарним, – з іншого.

Зрозуміло, що як представники сфери освіти, автори цієї статті найбільше переймається питаннями впливу освітньої складової на ЦОО. Можливості детального розгляду цього аспекту були, і під час громадського обговорення у ході розроблення освітніх стандартів, і упродовж подальших досліджень динаміки їх (тобто стандартів) розвитку, особливо у частині гармонізації стандартів України зі стандартами ЄС.

Розуміючи усю складність і багатоаспектність як самої проблеми дефіциту ЦО у суспільства, так і причин цього явища, ми не схильні примітивізувати ситуацію і перебільшувати існуючі можливості та перспективи її покращення. Водночас ми переконані у тому, що актуальність проблеми гуманності та гуманізму в Україні та світі настільки висока, а ризики від використання сучасних технологій людьми з невідповідними ЦО такі значні, що необхідно активізувати пошуки шляхів вирішення зазначеної проблеми. З огляду на

сказане, автори вважали за доцільне визначити, як оцінюють студенти ступінь зорієнтованості існуючих стандартів на розвиток їх ЦО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У даній статті детально буде розглянуто вплив фактору освіти на формування ціннісних орієнтирів особистості. Компетенції авторів у цьому питанні підтверджені їх приналежністю до сфери освіти, участю у громадських обговореннях освітніх стандартів, а також дослідженням розвитку та удосконалення прийнятих стандартів, у тому числі з метою приведення українських стандартів до стандартів ЄС. Публікації, на які спираються автори статті, детально описують проведені якісні та кількісні дослідження змін стандартів якості освіти України, які відбулися з метою вже згаданої гармонізації стандартів України та ЄС [2].

Ґрунтовний аналіз останніх досліджень і публікацій на дану тему був проведений авторами на етапі розроблення методології проведення даного дослідження, яка була широко висвітлена у попередній роботі «Методологія дослідження підходів до формування ціннісних орієнтирів особистості в системі освіти» [13], то ж зупинимось на узагальненні.

У ході формулювання припущень досліджень було використано науковий підхід і результати аналізу поточних освітніх стандартів у якості бази, значну кількість літературних джерел [1; 4; 6; 12], а також власні спостереження, які можна вважати надійним джерелом зважаючи на багаторічний досвід авторів у сфері освіти. Цікавість та очевидність висунутих гіпотез не піддається сумніву, але все ще не відповідає на головне запитання: «Які зміни слід внести до стандартів якості системи освіти, аби збільшити присутність освітніх компонентів, направлених на розвиток ціннісних орієнтирів особистості, зробивши таким чином ще один крок на шляху до гуманного суспільства?».

Необхідність відповіді на поставлене запитання і визначило мету, завдання та методологію дослідження, результати якого будуть описані нижче у цій статті.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сприйняття студентами ступеня зорієнтованості існуючих стандартів освіти на формування і розвиток ціннісних орієнтирів особистості, а також формулювання пропозицій щодо впровадження системного підходу до розвитку освітніх стандартів як чинника удосконалення існуючого комплексу ЦО особистості.

Результати дослідження. Використання одразу цільового, квотного та ґніздового методів формування вибірки дозволило забезпечити пропорційну участь респондентів різного віку, статі, спеціальності та ін., що було передбачене планом дослідження. З метою отримання даних про значущість впливу названих факторів на сприйняття респондентами ціннісної зорієнтованості освітніх стандартів застосовано однофакторний дисперсійний аналіз. Передусім варто зазначити,

що оцінки здійснювалися за 5-бальною шкалою, від 1 – мінімальна присутність до 5 – максимальна присутність. Однак, у табл. 1–3 вказані оцінки у межах від 1 до 3 балів, оскільки оцінок поза вказаними межами отримано не було. При цьому у подальшому аналізі оцінка 1 розглядалася як дуже низька, 2 – як низька, 3 – як середня. Отримані середні значення змінних та максимуми за шарами фактора дали змогу виділити три групи змінних за ступенем впливу на оцінки респондентів і зробити попередні припущення [13].

З огляду на те, що сприйняття респондентами ЦО в межах однієї групи було практично однаковим, обрані для ілюстрації фрагменти представляють усереднену статистику в цілому по групі характеристик морально-етичних (табл. 1), соціально-правових (табл. 2) та особистісно зорієнтованих (табл. 3). Із великої кількості змінних, що були взяті для аналізу, до табл. 1 включили для прикладу по одній змінній із згаданих трьох груп.

За даними у табл. 1, бачимо, що більше 77% респондентів вважають, що націленість освітніх стандартів на формування у студентів групи морально-етичних ЦОО є вкрай недостатньою, і лише 1,2% опитаних дали цьому показнику середню оцінку. Зазначаємо, що представлені у табл. 1 дані за трьома змінними, перша з яких – «Спеціалізація» демонструє практичну відсутність її впливу на оцінки респондентів. Водночас друга змінна «Соціальне походження» мала незначний вплив на оцінки респондентів, а найвпливовішим виявився третій чинник – наявність у опитуваних ідеалу для наслідування. Можемо припустити, що вже сам факт існування в житті молодшої людини такого ідеалу, який є уособленням високих ЦОО, є до певної міри свідченням наявності подібних ЦОО у самого респондента.

Оцінки щодо групи соціально-правових ЦОО мало відрізнялися від попередніх – переважна більшість

Таблиця 1

Фрагмент описової статистики незалежних змінних у дисперсійному аналізі за трьома шарами фактора «оцінка націленості освітніх стандартів на формування морально-етичних ціннісних орієнтирів особистості»

Змінні	Коди	Кількість спостережень	Середні значення	Стандартні відхилення	Стандартні помилки середніх	95% довірчі інтервали		Min	Max
						Нижня межа	Верхня межа		
Спеціалізація	1	1158	1,43	,497	,036	1,40	1,46	1	11
	2	322	1,49	,501	,038	1,41	1,47	1	11
	3	18	1,61	,489	,044	1,43	1,49	1	11
	Усього	1498	1,44	,496	,037	1,41	1,47	1	11
Соціальне походження	1	1224	2,92	1,351	,134	2,92	3,23	1	5
	2	257	2,95	1,345	,125	2,76	3,14	1	5
	3	19	2,93	1,361	,132	2,70	3,19	1	5
	Усього	1500	2,93	1349	,133	3,09	3,26	1	5
Ідеал для наслідування	1	1227	5,02	2,123	,189	4,62	5,42	1	7
	2	255	5,05	2,121	,194	4,66	5,45	1	7
	3	16	5,01	2,134	,197	4,69	5,43	1	7
	Усього	1498	5,02	2,123	,191	4,63	5,44	1	7

Джерело: власні дослідження

Таблиця 2

Фрагмент описової статистики незалежних змінних у дисперсійному аналізі за трьома шарами фактора «оцінка спрямованості освітніх стандартів на формування соціально-правових ціннісних орієнтирів особистості»

Змінні	Коди	Кількість спостережень	Середні значення	Стандартні відхилення	Стандартні помилки середніх	95% довірчі інтервали		Min	Max
						Нижня межа	Верхня межа		
Стать	1	1153	1,34	,477	,038	1,27	1,42	1	2
	2	326	1,38	,487	,033	1,32	1,45	1	2
	3	21	1,41	,493	,029	1,35	1,47	1	2
	Усього	1500	1,35	,484	,036	1,29	1,43	1	2
Регіон походження	1	1216	3,41	1,428	,117	3,29	3,76	1	16
	2	261	3,47	1,429	,109	3,24	3,72	1	16
	3	22	3,43	1,412	,123	3,25	3,51	1	16
	Усього	1499	3,42	1,428	,118	3,28	3,73	1	16
Канали інформації	1	1219	4,72	1,636	,133	4,46	4,99	1	7
	2	259	4,84	1,798	,127	4,49	5,10	1	7
	3	22	4,96	1,844	,136	4,53	5,18	1	7
	Усього	1500	4,75	1,691	,134	4,48	5,04	1	

Джерело: власні дослідження

вказала на низький рівень націленості освітніх стандартів на їх формування (табл. 2).

Змінна «Стать» належала до групи змінних, які практично не впливали на присутність ЦО. До цієї групи увійшли також змінні: вік, університет, спеціальність та ін. Змінна «Регіон походження» позначала область, у якій респондент проживав до вступу в університет. Ця змінна позначала походження респондента з однієї з 16 областей, представники яких потрапили до вибірки, і була включена до переліку тому, що регіони України мають певні відмінності за ставленням до цінностей громадянського суспільства, зокрема таких як справедливість, гідність, нетерпимість до корупції і т.п., що могло вплинути на оцінки респондентів.

Із трьох представлених у табл. 2 змінних лише канали інформації мали відчутний вплив на сприйняття респондентами аналізованих категорій, а отже і на їх оцінки. Пояснення, що надавалося респондентам в анкеті до змінної «канали інформації», вказувало на необхідність вибрати з наданих переліків найважливіші для респондента джерела інформації щодо різних сфер життя. Цілком логічно, що саме ця змінна показала достатньо відчутний зв'язок із вибором оцінок респондентами.

Деяко іншим є частотний розподіл оцінок щодо групи особистісно зорієнтованих ЦОО (табл. 3). Порівняно з попередніми двома групами, тут набагато більше (від 21,7% до 27,6%) респондентів вважали, що націленість освітніх стандартів на формування особистісно зорієнтованих ЦОО є посередньою.

Крім того, майже вдвічі зменшилася частка тих, хто дав аналізованому показнику найгірші оцінки, порівняно з даними табл. 1 (77%) до 36,2–41,6%. На наш погляд, краще сприйняття цієї групи характеристик пояснюється позитивними очікуваннями студентів, які навчаються в університеті саме заради підвищення рівня свободи, лідерства і самореалізації. Дуже часто свої успіхи в навчанні вони сприймають як гарантію досягнення названих цілей, що позитивно вплинуло на оцінювання освітніх стандартів. Однак, оцінки

від 1 до 3 за 5-баловою шкалою переконують у необхідності покращення ситуації.

Кореляційна матриця між деякими задіяними в аналізі змінними, які за оцінками респондентів могли вплинути на формування їх ЦО, вказує на існування різної сили зав'язків. Так, виявлено помітний зв'язок між змінними «види додаткової освіти», «досягнення» та «ідеал для наслідування». Тобто наявність ідеалу майже завжди мотивувала на отримання додаткових знань, а це в свою чергу сприяло новим досягненням (табл. 4).

Середня кореляція спостерігалася між змінними «соціальне походження», «референтна група» та «спеціальність», що свідчить про незначний вплив соціального середовища респондентів на їх вибір груп спілкування та майбутньої професії. Слабка кореляція виявлена між змінними «захоплення», «викладачі» та «життєві цілі». Звідси випливає, що вплив викладачів на вибір студентами захоплень, а відтак і їх життєвих цілей є вкрай незначним. З огляду на те, що захоплення і життєві цілі особистості є своєрідними індикаторами її ЦО, робимо наступне припущення про такий же незначний вплив викладачів на формування ЦОО.

Ще один аспект дослідження стосувався виявлення оцінки самими респондентами ступеня присутності носіїв досліджуваних ЦО у студентському середовищі (табл. 5).

Цю частину аналізу вважали доцільною у контексті ідентифікації існуючого стану і виявлення можливостей збільшення впливу вищої освіти у такому ланцюгу: стандарти освіти, у т.ч. вищої вищої → розвиток ЦОО, у т.ч. рівня відповідальності → гармонійно розвинена особистість → формування громадянського суспільства. Саме у наведеному контексті проводилися проєктивні тести щодо сприйняття студентами своїх однокурсників як носіїв високих ЦОО, рівня їх готовності до обстоювання цих ЦО у сучасному недосконалому соціумі.

Присутність усіх трьох груп ЦО (за оцінками респондентів) вимірювалася за 10-баловою шкалою і вважалася високою, якщо складала від 7 до 10 балів, середньою – 4-6 балів, низькою менше 4 балів. Спряженість

Таблиця 3

Фрагмент описової статистики незалежних змінних у дисперсійному аналізі за трьома шарами фактора «оцінка спрямованості освітніх стандартів на формування особистісно зорієнтованих ціннісних орієнтирів особистості»

Змінні	Коди	Кількість спостережень	Середні значення	Стандартні відхилення	Стандартні помилки середніх	95% довірчі інтервали		Min	Max
						Нижня межа	Верхня межа		
Місце навчання	1	542	1,32	,475	,037	1,28	1,41	1	2
	2	631	1,36	,484	,038	1,31	1,44	1	2
	3	326	1,41	,492	,029	1,34	1,46	1	2
	Усього	1499	1,35	,484	,037	1,29	1,42	1	2
Референтна група	1	624	2,92	1,351	,134	2,92	3,23	1	14
	2	557	2,95	1,345	,125	2,76	3,14	1	14
	3	319	2,93	1,361	,132	2,70	3,19	1	14
	Усього	1500	2,93	1,349	,133	3,09	3,26	1	14
Досягнення	1	599	5,02	2,123	,189	4,62	5,42	1	10
	2	485	5,05	2,121	,194	4,66	5,45	1	10
	3	414	5,01	2,134	,197	4,69	5,43	1	10
	Усього	1498	5,02	2,123	,191	4,63	5,44	1	10

Джерело: власні дослідження

між рівнем присутності ЦО та впливовими змінними визначили за формулою Пірсона. Усі випадки, коли зазначена формула показувала максимально значущу величину критерію χ^2 -квадрат ($p > 0,001$), були віднесені до груп 1, 4 та 7; випадки з досить значущою величиною критерію χ^2 -квадрат ($p > 0,01$) – до груп 2, 5 та 8; а у випадках $p = \text{чи} < 0,01$ до груп 3, 6 і 9.

За найбільш вираженими характерними ознаками і рівнем активності / громадянської позиції (з точки зору респондентів) окресленим сегментам були надані умовні назви.

З точки зору респондентів, «Переконані громадські активісти» (1) – це ідеалісти, з високим рівнем самомотивації на розвиток власних ЦО і водночас активні поборники поширення прогресивних ідей у суспільстві. Представники сегментів 2 і 3 відрізняються від них лише ступенем активності в обстоюванні власних цінностей у різних життєвих ситуаціях.

Досить численним сегментом є «Шукачі компромісів» (5), поведінка яких детермінована переважанням

у системі їх цінностей виключно особистісно зорієнтованих ЦО, потрактованих дещо викривлено (наприклад, свобода для мене і свобода для інших розуміється по-різному), що при нестачі інших груп ЦО не сприяє виробленню стійких моральних пріоритетів.

Головною рисою «Імітаторів громадських активістів» (4) є бажання побудувати власну кар'єру, використовуючи популярні лозунги і довіру тих, хто у них щиро вірить. Однак, найбільшою виявилася частка «Конформістів» (7), які з огляду на відсутність стійких моральних переконань дуже добре пристосовуються до будь-яких умов завдяки пасивному прийняттю існуючого порядку речей.

Рівень несприйняття високих ЦО у решти сегментів зростає від 6 до 8 і далі до 9. Їх розміщення у матриці (табл. 5) показує, що «Байдужі» (6) мають посереднє сприйняття ЦО, і при цьому вони недооцінюють важливість громадянського суспільства як середовища і умови їх реалізації. Термін «Відчужені» для сегмента (8) обрали, щоб акцентувати на їх несприйнятті і ЦО,

Таблиця 4

Фрагмент кореляційної матриці групових змінних

Змінні	Додаткова освіта	Досягнення	Ідеал для наслідування	Соціальне походження	Референтна група	Спеціальність	Захоплення	Викладачі	Життєві цілі
Додаткова освіта	1,000	,637	,528	,053	,216	,160	,251	,126	,427
Досягнення	0,637	1,000	,461	,098	,110	,144	,273	,298	,381
Ідеал для наслідування	,528	,461	1,000	,152	,241	,059	,403	,189	,659
Соціальне походження	,053	,098	,152	1,000	,323	,319	,097	,041	,073
Референтна група	,216	,110	,241	,323	1,000	,276	,194	,058	,136
Спеціальність	,160	,144	,059	,319	,276	1,000	,235	,162	,193
Захоплення	,251	,273	,403	,097	,194	,235	1,000	,191	,269
Викладачі	,126	,298	,189	,041	,058	,162	,191	1,000	,182
Життєві цілі	,427	,381	,659	,073	,136	,193	,269	,182	1,000

Джерело: власні дослідження

Таблиця 5

Сегментація респондентів за критеріями «присутність груп ЦО» – «спряженість груп ЦО зі змінними», %

Присутність груп ЦО	Спряженість груп ЦО з найбільш впливовими змінними		
	Висока усіх трьох	Середня (існують відхилення)	Низька (присутні контрасти)
Висока у 2 групах	1 Переконані громадські активісти, 2,4	2 Послідовники громадських активістів, 4,7	3 Співчують громадським активістам, 6,4
Середня (переважають ОЗ)	4 Імітатори громадських активістів, 17,5	5 Шукачі компромісів, 21,3	6 Байдужі до громадянського суспільства, 8,2
Низька усіх трьох (їх імітація)	7 Конформісти, 32,1	8 Відчужені від громадянського суспільства, 1,8	9 Агресивні до громадянського суспільства, 4,6

Примітки:

1 – ОЗ – скорочення від «особистісно зорієнтовані»;

2 – у дужках вказана частка визначених груп у відсотках.

і громадянського суспільства, хоча й без агресії, яку демонструє сегмент 9.

Нагадаємо, що дослідження, результати якого представлені у цій статті, проводилося лише як разове і кількісне, а отже потребує у подальшому підтвердження та доповнення за допомогою якісних досліджень. Однак, навіть отримані дані дають підстави зробити деякі висновки:

– лише 7,1% респондентів (сума часток квадрантів 1 і 2) характеризуються високим рівнем присутності ЦО і виявляють активну громадянську позицію щодо їх обстоювання;

– 27,7% опитаних (квадранти 3 і 5) можна розглядати як групу, що позитивно налаштована на прогресивні зміни, однак без очевидної громадянської активності;

– 49,6% (квадранти 4 і 7) – це носії нестійких ЦО з тенденцією до їх зміни у будь-якому напрямі залежно від обставин;

– 14,6% (квадранти 6, 8 і 9) – найскладніша група у сенсі розвитку ЦОО.

На наш погляд, наведені дані свідчать про невисокий рівень ЦОО серед студентів, тобто тієї частини суспільства, яка вважається найбільш активною і прогресивною. Переконані, що цю тезу слід розглядати як достатній аргумент для активізації розроблення відповідних заходів, і передусім у сфері удосконалення стандартів освіти на основі системного підходу.

Системний підхід забезпечить розгляд освіти як системи взаємопов'язаних, а тому взаємозалежних елементів (рис. 1).

По-перше, освіта суттєво залежить від зовнішнього середовища, у якому вона функціонує. З одного боку, вона є похідною усіх факторів навколишнього середовища, а з іншого, – їх детермінантою. Тому ігнорування будь-якого із зазначених чинників неминуче відображається на рівні освіченості населення, на системі ЦО його членів, а в результаті і на конкурентоспроможності країни. Підтвердженнями є зниження рівня якості освіти через фінансування за залишковим принципом (інакше кажучи – через недофінансування); чи погіршення психологічної атмосфери в університетах внаслідок передчасного надання їм автономії. В Україні автономію університетів ми вважаємо передчасною через низький рівень соціальної та правової відповідальності, що на практиці часто призводить до адміністративного свавілля, ускладнення умов праці викладачів і т.п., – а отже до умов неприйнятних для розвитку ЦОО. Звідси першими кроками до впровадження системного підходу мають бути: створення підсистеми інформаційного забезпечення рішень, що дозволить здійснити ретельний і неупереджений аналіз причинно-наслідкових зв'язків освіти із її зовнішнім середовищем та розробити стратегію розвитку освіти найбільш відповідну реальним умовам.

По-друге, освіта передбачає перехід учасників освітнього процесу від нижчого щабля освіченості до вищого, і цей перехід має бути максимально ефективним. Вважаємо, що ефективність освіти (як головна мета освітницької діяльності) і формування ЦОО (як її складова) будуть суттєво вищими, якщо забезпечити дві умови: 1) ідеологічну єдність усіх освітніх рівнів та 2) адекватну участь і розвиток кожного елемента, що бере участь у освітньому процесі.

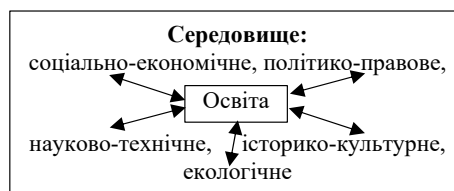

Рис. 1. Місце освіти у макросередовищі країни

Джерело: власна розробка

Ідеологічна єдність стандартів освіти усіх рівнів є необхідною умовою формування у особистості стійких ЦО. Відповідно до Національної рамки кваліфікацій [10] в Україні представлені 11 рівнів освіти (від дошкільної до наукового рівня вищої освіти). На наше тверде переконання, головною ідеологією освіти, незалежно від її рівня, має бути виховання гармонійно розвиненої особистості з високими ЦО. Однак, проведений нами аналіз стандартів вищої освіти показав, що вони зосереджені виключно на формуванні професійних компетентностей у студентів. При цьому увага до розвитку психічно і фізично здорової особистості є мінімальною. Навчальні плани побудовані відповідно до стандартів, а тому не враховують зазначених потреб молодшої людини. Результат, хоч і в дуже спрощеному вигляді, представлений у табл. 4 та 5.

2) У системі вищої освіти (СВО) ми виділяємо такі елементи: ядро СВО – викладачі та студенти, а також усі можливі підсистеми забезпечення СВО – фінансова, інфраструктурна, матеріально-технічна тощо. Зрозуміло, що усі підсистеми є важливими, однак ми переконані, що для розвитку ЦО студентів найважливішими є педагоги / викладачі – не лише їх кваліфікація, а і їх власні ЦО. З даних табл. 4 випливає, що незначну частку викладачів студенти вважають ідеалом для наслідування, і це є підставою для перегляду як чинних критеріїв підбору викладачів, так і вимог до умов для їх розвитку.

Змінити ситуацію на краще може послідовність таких заходів:

– розробити та імплементувати комплекс прогресивних і перевірених часом моделей фінансування освіти – для приваблення найкращих претендентів на позиції викладачів (актуально в умовах скорочення державного фінансування освіти);

– адаптувати структуру педагогічного навантаження викладачів до вимог стандартів освіти, розроблених на основі компетентнісного підходу; тобто врахувати у навантаженні необхідний викладачу час для постійної актуалізації теоретичних знань і набуття необхідного практичного досвіду, а також для фізичного і духовного саморозвитку, що передбачає також розвиток їх ЦО;

– ввести до переліку критеріїв відповідності претендента на посаду викладача, крім кваліфікації у певній сфері, стан комплексу його ЦО (це можливо зробити, використовуючи сучасні інструменти та методики педагогічної психології); здійснювати обов'язкову перевірку претендента на психологічну та моральну придатність бути позитивним прикладом для вихованців при прийомі на роботу, а також під час поточних атестацій;

– надати більшої ваги налагодженню зворотного зв'язку з аудиторією та оцінюванню викладачів студентами; проте ця вимога має сенс лише за умови кваліфіковано розробленої методики опитування та аналізу даних, – такої що забезпечить отримання об'єктивної оцінки роботи викладача;

– перевести принцип «студенто-орієнтованості» освіти з декларативної у практичну площину; для цього необхідно суттєво спростити бюрократичну структуру університетів, націлену сьогодні на збереження авторитаризму у вищій школі, і залишити лише ті адміністративні одиниці, які забезпечують якісну організацію навчального і науково-дослідницького процесів.

Наявні рекомендації не вирішують проблему розриву між технічним та гуманітарним рівнем розвитку комплексу, оскільки освітній процес – це один з компонентів, який впливає на формування ціннісних орієнтирів особистості. Але запропоновані зміни можуть стати першим кроком на шляху до зменшення цього розриву, зниження ризиків, до яких він може привести, та формування свідомого, більш гуманного суспільства.

Висновки. Проведене дослідження, у якому взяли участь студенти з різних спеціальностей, продемонструвало, що самі студенти, які належать до морально-етичних та соціально-правових цінностей, оцінюють ступінь зорієнтованості їх освітнього процесу на досить низькому рівні: за 5-ти бальною шкалою 77% респондентів поставили оцінку 1 та 1.2% опитаних у межах до 3 балів. Група студентів з ціннісними орієнтирами визначила трохи кращі результати, оцінивши в 1 бал (41,6%) та до 3-х (27,6%). Кореляційна матриця групових змінних показала незначну кореляцію між змінними «захоплення», «викладачі» та «життєві цілі», що підтвердило незначний вплив викладачів на вибір студентами захоплення, їх життєвих цілей, а отже і на їх цінності.

Сегментація респондентів за критеріями «присутність груп ціннісних орієнтирів» – «спряженість

груп ціннісних орієнтирів зі змінними» виявила лише 7,1% респондентів з високим рівнем ціннісних орієнтирів та активною громадянською позицією; 27,7% – позитивно налаштовані на прогресивні зміни, однак без очевидної громадянської активності; 49,6% – з нестійкими ціннісними орієнтирами; а 14,6% – мають їх низький рівень.

Впровадження системного підходу слід розпочати зі створення підсистеми інформаційного забезпечення рішень, що дозволить здійснити ретельний і неупереджений аналіз причинно-наслідкових зв'язків освіти із її середовищем та розробити найбільш відповідну стратегію розвитку освіти.

Крім того, слід забезпечити ідеологічну єдність усіх освітніх рівнів зі спільною метою – виховання гармонійно розвинутої особистості з високими ціннісними орієнтирами, чому сприятиме адекватна участь і розвиток кожного елемента, які беруть участь у освітньому процесі. Досягнення названих цілей можливе в результаті проведення таких заходів: розроблення та імплементація комплексу моделей фінансування освіти – для приваблення найкращих претендентів на позиції викладачів; адаптація структури педагогічного навантаження викладачів до вимог стандартів освіти з урахуванням розвитку їх ціннісних орієнтирів; введення до переліку критеріїв відповідності претендента на посаду викладача, крім кваліфікації у певній сфері, його ціннісних орієнтирів; перевірка претендентів на психологічну та моральну придатність бути позитивним прикладом для вихованців при прийомі на роботу, а також під час поточних атестацій; надання більшої ваги оцінюванню викладачів студентами за умови забезпечення об'єктивності такої оцінки; переведення принципу «студенто-орієнтованості» освіти у практичну площину шляхом спрощення бюрократичної структури університетів та забезпечення якісної організації навчального і науково-дослідницького процесів.

Література:

1. Combined evaluation of the European Union's humanitarian interventions in Iraq and in the protection sector, 2014–2018. Final Report. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9adb7127-f17d-11ea-991b-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-246633761>.
2. Shulhina L., Zhalad H., Mynarzova M. Priorities of Ukrainian Marketing Standards Development in the Context of EU Integration Processes Challenges, Proceedings of the 4th International Conference on European Integration, ICEI 2018, Technical University of Ostrava, Faculty of Economics, Department of European Integration, Ostrava, Czech Republic, 2018, pp. 1621–1628. (Web of Science)
3. Антохов А. А., Котельбан С. В. Регулювання інноваційного розвитку економіки в умовах глобалізації: зміст, методи, інструменти. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1–2 (78). С.41–46. URL: http://ie.at.ua/IE_2019/inneko_1-2-78-2019.pdf.
4. Бех І. Почуття цінності іншої людини як моральний пріоритет особистості. *Початкова школа*. 2001. № 12. С. 32–35.
5. Білорус О. Г., Власов В. І., Гриценко А. А., Єфименко Т. І. Глобальна конвергентно-мережева фінансова економіка: монографія / наук. ред. О.Г. Білорус. Київ: Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України", 2019. 612 с. URL: <http://www.nas.gov.ua/EN/Book/Pages/default.aspx?BookID=0000015932>.
6. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. *Право України*. 2011. № 5. С. 159–174.
7. Данилович-Кропивницька М. Л. Інформаційна економіка як платформа мережизації. *Економіка і суспільство*. 2016. № 7. С. 273–278. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/46.pdf.
8. Крапивний І. В., Прокопенко О. В., Школа В. Ю. Концептуальні моделі економіки знань. *Механізм регулювання економіки*. 2015. № 1. С. 55–67. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_24/IVAN_V_KRAPIVNY_OLGA_V_PROKOPENKO_VIKTORIA_YU_SHKOLA_Conceptual_Model_of_the_Knowledge_Economy.pdf.
9. Лебедева Л. В. Постіндустріальна економіка та постіндустріальне суспільство: критерії розмежування та існуючі моделі. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2010. № 4. С. 29–36. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21NR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Vchetei_2010_4_6.
10. Національна рамка кваліфікацій. URL: [https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy\(2019\)](https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy(2019)).

11. Толстоухов А., Парапан І. Концептуальні підвалини глобалізації. *Практична філософія*. 2003. № 3. С. 3–10.
12. Шинкарук В. Філософський енциклопедичний словник. Словник / ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. С. 74. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovyk.
13. Шульгіна Л. М., Гнітецький Є. В. Методологія дослідження підходів до формування ціннісних орієнтирів особистості в системі освіти. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»: збірник наукових праць*. 2022. № 22. С. 89–94. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/260161>.

References:

1. Combined evaluation of the European Union's humanitarian interventions in Iraq and in the protection sector, 2014-2018. Final Report. Available at: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9adb7127-f17d-11ea-991b-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-246633761>.
2. Shulhina L., Zhaldak H., Mynarzova M. (2018) Priorities of Ukrainian Marketing Standards Development in the Context of EU Integration Processes Challenges, Proceedings of the 4th International Conference on European Integration, ICEI 2018, Technical University of Ostrava, Faculty of Economics, Department of European Integration, Ostrava, Czech Republic, pp. 1621–1628. (Web of Science)
3. Antokhov, A., Kotel'ban, C., (2019). Reguluvannya innovatsiynogo rozvytku ekonomiky v umovakh globalizatsiyi: zmist, metody, instrumenty, [Regulation of innovative economic development in the context of globalization: content, methods, tools]. *Innovatsiyna ekonomika*, no. 1–2 (78), pp. 41–35. Available at: http://ie.at.ua/IE_2019/inneko_1-2-78-2019.pdf.
4. Beck, I., (2001). Pochuttia tsinnosti inshoi liudyny jak moral'nyy priorytet osobystosti, [Sense of value of another person as a moral priority of the individual]. *Pochatkova shkola*, no. 12, pp. 32–35.
5. Bilorus, O., Vlasov, V., Hrycenko, A., Yefymenko, T., (2019). Global'na konvergentno-merezheva finansova ekonomika, [Global converged network financial economy]. Kyiv, Globe Edit, 612. Available at: <http://www.nas.gov.ua/EN/Book/Pages/default.aspx?BookID=0000015932>.
6. Golovaty, S., (2011). Triada evropejskych tsinnosti – verhovenstvo prava, demokratsiia, prava liudyny – jak osnova ukraïns'kogo konstytutsiinogo ladu, [The triad of European values – the rule of law, democracy, human rights – as the basis of the Ukrainian constitutional order]. *Pravo Ukrainy*, no. 5, pp. 159–174.
7. Danylovych-Kropyvni'ska, M., (2016). Informatsiyna ekonomika yak platforma merezhizatsiyi, [Information economy as a networking platform]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 7, pp. 273–278. Available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/46.pdf.
8. Krapivny, I., Prokopenko, O., Shkola, V., (2015). Kontseptual'ni modeli ekonomiky znan', [Conceptual models of knowledge economy]. *Mechanizm of Economic Regulation*, no. 1, pp. 55–67. Available at: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_24/IVAN_V_KRAPIVNY_OLGA_V_PROKOPENKO_VIKTORIA_YU_SHKOLAConceptual_Model_of_the_Knowledge_Economy.pdf.
9. Liebidieva, L., (2010). Postindustrial'na ekonomika ta postindustrial'ne suspil'stvo: kryteriyi rozmezhuvannya ta isnujuchi modeli, [Post-industrial economy and post-industrial society: demarcation criteria and existing models]. *Ekonomichna teoriia*, no. 4, pp. 29-36. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Vchetei_2010_4_6.
10. Natsionalna ramka kvalifikatsii, (2019). [National Qualifications Framework]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>.
11. Tolstoukhov, A., Parapan, I., (2003). Kontseptual'ni pidvalyny globalizatsiyi, [Conceptual foundations of globalization]. *Praktichna filisofiya*, no. 3, pp. 3–10.
12. Filisofs'kyi entsyklopedychnyi slovyk, (2002). [Philosophical encyclopedic dictionary], Kyiv, Instytut filosofii imeni Grygoriia Skovorody NAN Ukrainy, Abrys, no. 74. Available at: https://chtyvo.org.ua/authors/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovyk.
13. Shulhina L. M., Gnitetskyi I. V. (2022) Metodolohiia doslidzhennia pidkhodiv do formuvannya tsinnisnykh oriiientyriiv osobystosti v systemi osvity [Methodology of research approaches to the formation of personality values in the education system]. *Ekonomichniy visnyk NTUU «Kyivskiy politekhnichnyi instytut» : zbirnyk naukovykh prats*, no. 22, pp. 89–94. Available at: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/260161>.